

ΕΜΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ: Η ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ

Ιωάννα Σταύρου

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Εισαγωγή *

Θα φανταζόταν κανείς ότι η παγκοσμιοποίηση, επιφέροντας σε διεθνές επίπεδο την ομογενοποίηση, οικοδομεί δεσμούς εγγύτητας. Κι όμως στο σχήμα της υπάρχει η εξής αντινομία: φέρνοντας τους ανθρώπους κοντά τους καθιστά ακόμα πιο ξένους μεταξύ τους. Ο Μπωντριγιάρ (Baudrillard) αναφέρει: *«Ο ρατσισμός δεν υπάρχει όσο ο άλλος είναι Άλλος, όσο ο Ξένος παραμένει ξένος. Αρχίζει να υπάρχει όταν ο άλλος γίνεται διαφορετικός, δηλαδή επικίνδυνα κοντινός. Στο σημείο αυτό αρχίζει η εγρήγορση να τον κρατήσουμε σε απόσταση»* (Baudrillard, 1994). Σήμερα ο νέος ρατσισμός που διαμορφώνεται φέρει το χαρακτηριστικό προσωπείο της πολιτιστικής και πολιτισμικής διαφοράς ή μάλλον μιας πολιτιστικής διαφοράς, η οποία προβάλλεται για να δημιουργηθεί ο αποκλεισμός, και περισσότερο από ποτέ τρέφεται με εικόνες, με μύθους. Ο Ρολάν Μπαρτ (R. Barthes) μας το υπενθυμίζει: *ο μύθος αποτελεί αξία, δεν επικυρώνεται από την αλήθεια. Γίνεται, επομένως, ακόμη πιο επίφοβος γιατί διαφεύγει από τη λογική. Όπως έγραφε ο Γκόγια σε ένα από τα περίφημα χαρακτηριστικά του: «Ο ύπνος της λογικής γεννάει τέρατα»* (Στενού, 1998).

Η ανθρώπινη ιστορία είναι μια «ιστορία» ορίων και προσδιορισμών της σχέσης με τους «άλλους», ιστορία προσδιορισμού της «Ετερότητας» (φιλοσοφικός όρος για την έννοια του «άλλου»). Ο «άλλος» στο έργο του Μισέλ Φουκώ (M. Foucault), π.χ., αναφέρεται σε αυτούς που είναι αποκλεισμένοι από θέσεις κυριαρχίας-δύναμης και συχνά θυματοποιούνται μέσα στα όρια μιας κυριαρχικά φιλελεύθερης ανθρωποκεντρικής θεώρησης του υποκειμένου (Sim, 1999).

* Θα ήθελα κι εδώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον κ. Κων/νο Σκορδούλη για τις καίριες επισημάνσεις του κατά τη συγγραφή της εργασίας αυτής.

Η συμπληρωματικότητα του εαυτού και του άλλου είναι δομική διάσταση του αισθήματος προσωπικής ταυτότητας ενώ η «ετερότητα» αποτελεί βασικό στοιχείο για κάθε κοινωνιογνωστικό σύστημα κατηγοριοποιήσεων και αναπαραστάσεων του περιβάλλοντος.

Ο τρόπος κατανόησης του «άλλου» προσδιορίζει την επικοινωνιακή δομή μιας κοινωνίας αφού η ταυτότητα, ατομική ή συλλογική, βρίσκεται στο επίκεντρο της διαλεκτικής του ενός και του πολλαπλού (παρά το γεγονός ότι πρόκειται για ένα «φαντασιακό αντικείμενο» – όπως «φαντασιακά» είναι εξάλλου και όλα τα πολιτισμικά στοιχεία). Η «ετερότητα» δηλαδή αποτελεί την αναγκαία, συστατική αλλά ταυτόχρονα και την πιο προβληματική συνιστώσα της ταυτότητας που είναι ούτως ή άλλως μια διαφορούμενη πραγματικότητα (Ναυρίδης-Χρηστάκης, 1997).

Η «ετερότητα» είναι φύσει «ανατρεπτική»: το δικαίωμα ύπαρξης του «άλλου» δηλώνει ως ένα σημείο την αμφισβήτηση του «εγώ» (η αναγνώριση ίσης αξίας και στον άλλο περιορίζει θεωρητικά τις δυνατότητες του «εγώ» αλλά και το τι σημαίνει η αποδοχή –ανεκτικότητα– της διαφορετικότητας: συμβολίζει τη δύναμη ανατροπή ενός κυρίαρχου συστήματος).

Η κυρίαρχη ιδεοτυπική δυτικοκεντρική λογική κατανοεί ως «ετερότητα» τόσο τις πολιτισμικές διαφορές όσο και τις κοινωνικές εκφράσεις και παρουσίες που ξεφεύγουν από εκείνες οι οποίες θεωρούνται «φυσιολογικές», διαμορφώνεται με τον τρόπο αυτό ένας σύγχρονος «μεταμοντέρνος» πολιτισμός λίγο ως πολύ κοινός στους λαούς του πλανήτη μέσα από τη χρήση των νέων τεχνολογιών και την προσφορά της «παγκοσμιοποιημένης» πολιτιστικής βιομηχανίας (Κωνσταντοπούλου, 2000). Στο πλαίσιο αυτού του σύγχρονου μονοθεϊσμού, η τεχνολογική πρόοδος προσφέρεται ως μοναδική «αλήθεια» καθώς ο κυρίαρχος προβληματισμός θεωρεί αδιανόητη την αμφισβήτηση της νομοτελειακής επιβολής του «πλανητικού χωριού».[†]

Επιστημονική φαντασία και ετερότητα

Η έννοια της «ετερότητας» καθώς και το σημείο αιχμής αυτής της διαφοράς παρουσιάζονται με τέτοια πληρότητα στα έργα επιστημονικής φαντασίας όσο σε κανένα άλλο λογοτεχνικό είδος. Όπως αναφέρει ο Ρόμπερτς (Roberts): «*Η εμμονή τη επιστημονικής φαντασίας για τον ξένο / εξωγήινο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα στα έργα της*» (Roberts, 2000).

[†] Αναφερόμαστε στη γνωστή έννοια του Καναδού κοινωνιολόγου Μακ Λούαν (M. Mc Luhan) και στο κλασικό του σύγγραμμα, *Media*, όπου επισημαίνει ότι χάρη στη νέα τεχνολογία επιτελείται η παγκόσμια επικοινωνία σαν να ήταν ολόκληρος ο κόσμος ένα χωριό από πλευράς «εγγύτητας» και κοινών πολιτισμικών προσλήψεων.

Ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, η επιστημονική φαντασία, σε αντίθεση με τα άλλα λογοτεχνικά είδη που άρχιζαν να προσδιορίζονται αναφορικά με την «προτεραιότητα του υποκειμένου», στρέφει την εστίασή μας στο πώς λειτουργεί ο κόσμος, δηλαδή το «αντικείμενο». Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μπαρτ «εάν διαβάσουμε σε μια ιστορία επιστημονικής φαντασίας για κάποιον που μεταμορφώθηκε σε έντομο, σαφώς θα αναρωτηθούμε το πώς αντιδρά, κυρίως όμως θα αναρωτηθούμε ποιο στοιχείο στον κόσμο της ιστορίας συντελεί στη δημιουργία μιας τέτοιας κατάστασης» (Jackson, 1997).

Η φαντασιακή αυτονομία της επιστημονικής φαντασίας εστιάζει στο αφηγηματικό ενδιαφέρον της δημιουργίας συνειρμών για την οργάνωση του κόσμου, ενός κόσμου, όμως, που απεικονίζεται χωρίς τις εγγυήσεις της οικειότητας ή των λογικών συνειρμών, καθώς η θεώρησή της παραμένει βασισμένη στις ιδέες και απόψεις για το μέλλον.

Ο Φρέντρικ Τζαίημσον (F. Jameson), ορίζοντας τις δύο λειτουργίες της επιστημονικής φαντασίας – αυτή της κριτικής θεώρησης του μέλλοντος και της πολιτικοποίησης της ουτοπιστικής φαντασίας, αναφέρει ότι ως κριτική θεώρηση η επιστημονική φαντασία είναι η «ιστορία του μέλλοντος». Δηλαδή εκείνης της χρονικής στιγμής στην οποία η διαδικασία οραματισμού του μέλλοντος φαίνεται να καθορίζεται από την κοινωνική, επιστημονική και τεχνολογική δυναμική του παρόντος (Jameson, 1982). Επομένως η επιστημονική φαντασία παρέχει και τις ιδιαίτερες ιδεολογικές βάσεις για τον οραματισμό αυτό, καθώς, σχηματοποιώντας αυτό το μέλλον ως «καθεστώς της πιθανότητας», αναγκάζει για κοινωνικές αλλαγές στο παρόν, αναδεικνύοντας την ουσία της πολιτικής του οραματισμού μιας ριζοσπαστικής προσέγγισης της «ετερότητας», του «Άλλου» (Thacker, 2000). Μέσα από τα έργα της προσπαθούμε να διακρίνουμε μια διαφορετική φιλοσοφική θεώρηση που να επιτρέπει τη δυνατότητα ύπαρξης του Άλλου και να ενθαρρύνει την ενσυναίσθηση, η οποία είναι απαραίτητη για την επιβίωση στον πολυπολιτισμικό κόσμο μας (Roberts, 2000).

Επειδή η επιστημονική φαντασία συσχετίζεται τόσο πολύ με τον Άλλο και τους «ξεχωριστούς» άλλους, μπορεί να ενσωματώνει και την ηθική στη δημιουργία του μέλλοντος, παρουσιάζοντας ταυτόχρονα τις επιπτώσεις αλλά και τις εξελίξεις που οδηγούν σε αυτό. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πίνσκυ (Pinsky), «*Η επιστήμη προβλέπει το μέλλον. Η επιστημονική φαντασία γράφει μέλλον. Και σύμφωνα με την επιστημονική φαντασία, προφανώς το μέλλον μας συνίσταται τόσο από εξωτερικές “συναντήσεις”: τεχνολογικά θαύματα, τρόμο και φρίκη, “ξένους”, εξωγήινους και απότερο διάστημα, καθώς και από εσωτερικές εντάσεις: τα μυστήρια του ανθρώπινου νου και σώματος*» (Pinsky, 2003).

Αναγνωρίζουμε τους εαυτούς μας ως όντα και καθώς ηλικιώνόμαστε αρχίζουμε να διαφοροποιούμε αυτό που είναι εαυτός από αυτό που είναι «έξω» εαυτός – αυτό που είναι ξένο, ανοίκειο. Περιγράφοντας αυτό που δεν είναι εαυτός –τον μη εαυτό– ο Πίνσκυ κάνει μια σημαντική σκιαγράφηση των διαφορών ανάμεσα στον Άλλο και τον άλλο: ο Άλλος αναφέρεται σε ένα δομημένο από το υποκείμενο σύστημα και βασίζεται σε ένα σύνολο δυνατοτήτων. Είναι μη-τοπικός, άχωρος, εντούτοις υπάρχει στο χωρόχρονο αναφορικά με το ομιλούν υποκείμενο. Ο άλλος εντοπίζεται στη εκδήλωση της χωρικής διαφορετικότητας στο παρόν και αντιμετωπίζεται στο γεγονός της κατά πρόσωπο αναμέτρησης» (Pinsky, 2003). Στην προσπάθεια για αφομοίωση, τα ανθρώπινα όντα αναζητούν τον άλλον / τον διαφορετικό με σκοπό να τον κατανοήσουν και επομένως να τον καταστήσουν λιγότερο Άλλο απ' ό,τι είναι. Αυτό μπορεί να συμβεί στο χρόνο, την τέταρτη διάσταση που επιτρέπει το πλησίασμα του άλλου. Δηγούμαστε, επομένως, ιστορίες επιστημονικής φαντασίας με σκοπό να προσδιορίσουμε το πώς θα αντιδράσουμε στον ξένο, στην τεχνολογική πρόοδο, στις δικές μας ζωές στο μέλλον.

Στο *The War of the Worlds* (1898) οι Αρειανοί του μέλλοντος, παρ' όλο που παρουσιάζονται ως Άλλοι, στην πραγματικότητα είναι ακριβώς όπως και τα ανθρώπινα όντα, μια όψη των μελλοντικών δυνατοτήτων μας που εξαρτώνται από την τεχνολογία. Προσεγγίζοντας τα ερωτήματα που τίθενται για τους «ξένους» / εξωγήινους, τους άλλους και την ετερότητα μέσα στα κείμενα επιστημονικής φαντασίας ο Πίνσκυ θεωρεί ότι δεν μπορούμε πάντα να αναγνωρίσουμε τον Άλλον, ακόμα και όταν παίρνει συγκεκριμένη μορφή, όπως στη νουβέλα του Don Stuart *Who Goes There?* (1938), όπου η θέαση του υποκειμένου-αντικειμένου γίνεται δυσδιάκριτη. Στις ιστορίες αυτές, ο άλλος είναι ένας από εμάς, κάποιος που επιστρέφει από τη χρονική γραμμή.

Αντίθετα ο Μιλόγιεβιτς (Milojevic) υποστηρίζει ότι και στα τρία κυρίαρχα παραδείγματα επιστημονικής φαντασίας, το τεχνοκρατικό μοντέλο του Ασίμοφ (Asimov), την κλασική απάτριδα και χωρίς εθνικότητα θεώρηση της ουτοπίας του Γιεβρέμοβ (Yefremov) και την κοσμική μυστικιστική τεχνοκρατία του Λεμ (Lem), λείπει δραματικά η έννοια του «άλλου», της ετερότητας – ο ρόλος της οικογένειας, της γυναίκας, της πνευματικής ζωής, «Είναι ανίκανοι», αναφέρει, «οι συγγραφείς επιστημονικής φαντασίας να εξηγήσουν τη θεώρηση του κόσμου του “άλλου” μέσω της γνώσης ένταξης των άλλων». Ο άλλος δεν έχει ταυτότητα παρά μόνο ως άνθρωπος που πρέπει να εποικιστεί, να αναπτυχθεί ή να οικειοποιηθεί και με κάθε τρόπο να ενσωματωθεί στο σώμα της δυτικής κοινωνίας (Milojevic et al., 2003).

Ο κίνδυνος από αυτό το πολιτισμικό υπόβαθρο, επισημαίνει ο Μιλόγιεβιτς, είναι εμφανής διότι η συλλογική ενόραση της σύγχρονης κοινωνίας για το μέλλον νεκρώνεται, καθώς το “Star War” γίνεται το πολιτογραφημένο είδος ιστορίας επιστημονικής φαντασίας. Οι άλλες πολιτισμικές κοινότητες βλέπουν τους εαυτούς τους ως κατώτερους, και είτε αναζητούν εκδίκηση μέσω του θρησκευτικού φανατισμού είτε δημιουργούνται σχιζοφρενικές προσωπικότητες οι οποίες προσποιούνται τον «άλλον». Στο πλαίσιο δε της παγκοσμιοποίησης ελαχιστοποιείται η πιθανότητα της πραγματοποίησης ενός διαφορετικού μέλλοντος, στη δημιουργία του οποίου θα συμμετέχουν και οι «άλλοι». Είναι, αναφέρει, πολύ σημαντικό να εξετάσουμε το μέλλον όπως αυτό παρουσιάζεται στην επιστημονική φαντασία μέσω ιστορικών και πολιτισμικών όρων άλλων πολιτισμών και όχι απλώς μέσα από τα κυρίαρχα θέματα της Δύσης, αναπτύσσοντας τη διαδικασία ενός αυθεντικού διαλόγου για τον εαυτό και τον άλλον, το διάστημα και το μέλλον, τους εξωγήινους και τους γήινους ((Milojevic et al., 2003).

Αντίθετα ο Ρόμπερτς θεωρεί ότι παρ’ όλο που η επιστημονική φαντασία είναι εγκλωβισμένη σε ζεύγη αντιθέσεων ξένος / εξωγήινος-μη ξένος, άνδρας-γυναίκα, γνώστης (ανήκει κάπου-μυημένος)-παρείσακτος, οι συγγραφείς, κυρίως μετά τη δεκαετία του ’60, δημιουργούν κείμενα που αντικρούουν την παράδοση και τη μοντερνικότητα, αναζητώντας νέους δρόμους υπέρβασης της διαφορετικότητας (Roberts, 2000).

Εξωγήινα όντα-ανώμαλες κατηγορίες ζωής: οι κατακερματισμένες ταυτότητες

Η ιδέα ότι η ανθρωπότητα μπορεί να βρεθεί αντιμέτωπη με εξωγήινους, οι οποίοι κατά γενικό κανόνα περιγράφονται ως τερατόμορφοι και κακοί, είναι αρχαιότατη. Κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα η ιδέα αυτή γνωρίζει νέα έξαρση και φτάνει στην ακραία μορφή της, εκφράζοντας το συλλογικό φαντασιακό, στην επιστημονική φαντασία. Τα ανθρωποειδή (οι εξωγήινοι φέρουν πάντα σε κάποιο επίπεδο ανθρώπινα χαρακτηριστικά), οι φανταστικοί αυτοί κάτοικοι άλλων πλανητών αναδιαμορφώνουν την έννοια του «τέρατος» στη διαπίστωση των διαφορών που γίνονται αντιληπτές ως «ανώμαλες κατηγορίες ζωής».

Η επιστημονική φαντασία είναι ένας από τους λίγους τόπους της λαϊκής κουλτούρας όπου συχνά αναφέρονται παραδείγματα «ανώμαλων κατηγοριών μορφών ζωής» και στα κείμενά της μπορεί κάποιος να βρει μεγάλη ποικιλία μορφών ζωής σε κατάσταση ανταγωνισμού, επικοινωνίας και ειρηνικής, αρμονικής συνύπαρξης.

Όντα και μορφές ζωής προερχόμενα από άλλους πλανήτες πρωτοεμφανίζονται στις *Ιστορίες για το Φεγγάρι* (*Moon Stories*) του Κέπλερ (Kepler) και του Συρανό (Cyrano), σατιριζόμενα ήδη στους αθανάτους του Σουιφτ (Swift) όπου ανακατασκευάζεται ο κλασικός μύθος (Tithonus). Η αντίληψη αυτή αποκορυφώνεται στα έργα των Καμίλ Φλαμαριόν (Camille Flammarion) και Ροσνύ Αινέ (Rosny Ainé) (19ος αιώνας, Γαλλία) και αργότερα στα έργα του Στάνλεϋ Γουέινμπαουμ (Stanley Weinbaum), “A Martian Odyssey”, “The Valley of Dreams”, “The Mad Moon”, “Parasite Planet”, “The Lotus Gaters”, γραμμένα το 1933-35 (Suvin, 2002).

Η αντίληψη του «άλλου» στα κείμενα επιστημονικής φαντασίας διαφοροποιείται, ανάλογα με την ιστορική περίοδο που γράφτηκαν, μεταβαίνοντας από την κυριαρχία ή την απειλή, επομένως και την αφομοίωση, στην αποδοχή. Από το 1960 και μετά, ωστόσο, τόσο στα κείμενα όσο και στα έργα επιστημονικής φαντασίας, κυριαρχεί η υπέρ των εξωγήινων προοπτική, η οποία αντιτίθεται στην προηγούμενη που θεωρούσε όλες τις «μη ανθρώπινες» μορφές ζωής εν δυνάμει απειλή. Κοινό, όμως, χαρακτηριστικό των κειμένων αυτών, είτε αναφέρονται σε εξωγήινους είτε σε μεταλλαγμένα όντα και κλώνους, είναι η «ετεροαναφορική» προσέγγιση, ο προσδιορισμός δηλαδή του Εαυτού μέσω του Άλλου – μην μπορώντας να πούμε ποιοι είμαστε τουλάχιστον μπορούμε να πούμε ποιοι δεν είμαστε και βάσει του τι δεν είμαστε να δημιουργήσουμε την αξία της δικής μας ύπαρξης. Σύμφωνα με αυτή την ιδεολογία, ο «άλλος» θεωρείται «φύσει» κατώτερος, ταυτόχρονα η «διαφορά» αντιμετωπίζεται με πολύ σκληρότερο από πριν τρόπο: δεν δίνεται ποτέ στον άλλον η ευκαιρία να ολοκληρωθεί μέσα στα κυρίαρχα πλαίσια. Η κατωτερότητα αυτή των «άλλων» εκφράζεται μέσα από την τραγική τους «ομοιότητα», όπως στο έργο του Βίλχελμ (Wilhelm) “*Where Late the Sweet Birds Sang*” (1976), η οποία οδηγεί και στην καταστροφή της κοινότητάς τους (Suvin, 2002). Σε πολλά έργα επιστημονικής φαντασίας αυτή η ομοιότητα των «άλλων» μεταξύ τους συνεπάγεται την έλλειψη της ικανότητας του συναισθήματος και της γνώσης και ιδιαίτερα της γνώσης του στοιχείου αυτού που δομεί την ατομικότητα και την πρόοδό της. Η μαζικοποίηση και η ομοιομορφία αυτή, είτε αναφέρεται στην εμφάνιση είτε στη νόηση των «άλλων», τους κατατάσσει αυτόματα στην κατηγορία ενός απόμακρου πολιτισμικά καθυστερημένου ατομικισμού, συμβάλλοντας στην επιχειρηματολογία της νεορατσιστικής ιδεολογίας, αυτής του συμβολικού ρατσισμού (Κωνσταντοπούλου, 2000).

Cyborgs-Hybrids-Artificial Intelligence – Ο μύθος της πολιτικής ταυτότητας

Οι αναφορές στα cyborgs και στα hybrids καθώς και οι αναφορές στην τεχνητή νοημοσύνη (artificial intelligence) αφορούν την αλληλεπίδραση των ανθρώπινων όντων με την τεχνολογία, όπως συμβαίνει στα έργα του Φίλιπ Ντικ (Philip Dick) και του Ρόμπερτ Χάινλαϊν (Robert Heinlein). Στα κείμενα αυτά η αλληλεπίδραση του «άλλου» με το υποκείμενο έγκειται στη βάση της αλληλεπίδρασης του υποκειμένου με τα ίδια του τα δημιουργήματα. Η κατάσταση στα συγκεκριμένα έργα είναι ιδιαίτερα παράξενη, οι σκιαγραφήσεις του υποκειμένου αρχίζουν να ξεθωριάζουν, καθώς αντιλαμβανόμαστε ότι οι διαφορετικοί χαρακτήρες είναι στην πραγματικότητα όψεις ενός και του αυτού προσώπου. Στα κείμενα βέβαια του Φ. Ντικ ο αναγνώστης αναρωτιέται, επίσης, σε ποιο μέρος του κειμένου αντιτίθεται ο χαρακτήρας του κεντρικού ήρωα στον ίδιο το συγγραφέα. Τα Androids, επίσης, μοιάζουν να παρουσιάζουν μια καθαρή αίσθηση του υποκειμένου και ταυτόχρονα τόσο θολή που να αναρωτιόμαστε ποιος είναι ο άνθρωπος.

Τα επικίνδυνα «αυτόματα», από τα οποία προέρχονται τα cyborgs και τα Androids, άρχισαν να εμφανίζονται στην επιστημονική φαντασία από τις αρχές του 1800 και ο όρος «ρομπότ»[‡] εμφανίζεται για πρώτη φορά στο έργο του Τσέχου συγγραφέα Karel Capek “R.U.R. Rossum’s Universal Robots” το 1921, για να δηλώσει τον εργάτη, και αποτέλεσε κεντρικό θέμα της επιστημονικής φαντασίας μέχρι τη δεκαετία του ’50, όταν οι τεράστιοι ηλεκτρονικοί υπολογιστές ανέδειξαν την πιθανότητα ενός μέλλοντος (cybernetic future) το οποίο κυριαρχείται από τα δημιουργήματα της Κυβερνητικής και τον έλεγχο της ανθρώπινης κοινωνίας από τα όντα του κυβερνοχώρου (Stableford, 1987)

Συνήθως τα όντα του κυβερνοχώρου παρουσιάζονταν να κυριαρχούν ή να κατακτούν την ανθρωπότητα, σκόπιμα ή συμπτωματικά. Η σύγκρουση του Hal και των αστροναυτών στο έργο του Άρθουρ Κλαρκ (A. Clarke) *2001* συνεχίζει την παράδοση. Από το ’50 και μετά όμως η επιστημονική φαντασία αγωνίζεται να πετύχει την «ανθρωποποίηση» του «Άλλου» και να εγκαθιδρύσει διευρυνόμενα όρια της πολιτικής κοινότητας (Stableford, 1987). Π.χ., στο έργο του Φ. Ντικ *Do Androids Dream of Electric Sheep?*, το οποίο γυρίστηκε ταινία με τον τίτλο *Blade Runner*, παρουσιάζει τις σκλαβωμένες γενετικά μηχανές ως επικίνδυνες για την ανθρωπότητα αλλά ταυτόχρονα να δικαιούνται τα δικαιώματα του πολίτη. Συγγραφείς όπως ο Λέστερ Ντελ Ρέυ (Lester Del Rey) και Κλίφορντ Σίμακ (Clifford Simak) αρχίζουν να παρουσιάζουν τις σκεπτόμενες μηχανές με συμπάθεια, εξετάζοντας την πιθανή

[‡] Η λέξη «Ρομπότ», προέρχεται από την Τσεχοσλοβάκικη λέξη Robot που σημαίνει εξαναγκασμένη εργασία, αγγαρεία, δουλοπάροικος

υποψηφιότητά τους για απόκτηση ιθαγένειας. Αλλά οι συνεκδοχές των νοημόνων όντων του κυβερνοχώρου παρουσιάστηκαν στη δεκαετία του '60 από τους ριζοσπάστες συγγραφείς επιστημονικής φαντασίας, οι οποίοι υπολόγιζαν τη σφοδρή αντιπαράθεση για την κατάκτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια μελλοντική χρονική περίοδο σκεπτόμενων μηχανών. Ο Ρόμπερτ Χάινλαϊν το 1966, στο έργο του *"The Moon is a Harsh Mistress"*, παρουσιάζει μια Τεχνητή Νοημοσύνη ως σύμμαχο σε μια αναρχική εξέγερση. Ο Ισαάκ Ασίμοφ (1968) στο έργο του *"Segregationist"* εξομοιώνει την προσπάθεια άρνησης της ιθαγένειας στη σκεπτόμενη μηχανή με τον Τζιμ Κρόου (Jim Crow) (Hughes, 1995).

Η παρουσίαση των αφυπνισμένων μηχανών ως εχθρών της ανθρωπότητας παραχωρεί τη θέση της στην παρουσίασή τους ως συμμάχων της ανθρωπότητας. Η αντιμετώπιση της σκεπτόμενης μηχανής μέσα στα έργα επιστημονικής φαντασίας δείχνει για άλλη μια φορά τη σταδιακή μετατόπιση από τον τρόπο στην αποδοχή.

Το μεταανθρώπινο «τέρας», cyborg, Androids, είναι μια οριακή φιγούρα που δημιουργεί αντιφατικές συζητήσεις και σηματοδοτεί πιθανώς αντιφατικά μηνύματα. Είναι αυτή η αντίφαση που χαρακτηρίζει το «τέρας», προκαλώντας αγωνίες που αφορούν τα όρια του ανθρώπινου σώματος. Τα «τέρατα» απειλούν και ταυτόχρονα συντηρούν την ανθρώπινη ακεραιότητα προσφερόμενα ως μια αποκλίνουσα κατηγορία, μέσω της οποίας ορίζονται τα όρια της φυσιολογικής φυσικής ανθρώπινης ταυτότητας. Οι θεωρητικοί της επιστημονικής φαντασίας έχουν διατυπώσει την άποψη ότι το «τέρας» λειτουργεί και ως Άλλος σε σχέση με τον ομαλοποιημένο εαυτό αλλά και ως μια τρίτη κατάσταση υβριδικής οντότητας, η οποία διακόπτει τη δομή του υποκειμένου, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή με όρους ιεραρχικής δυαδικότητας (Toffoletti, 2004).

Ο Ρόσι Μπραϊντότι (Rosi Braidotti) ισχυρίζεται ότι η ύστερη, μεταμοντέρνα, μεταβιομηχανική κοινωνία γοητεύεται με φιγούρες που βρίσκονται στα όρια, τοποθετώντας τέτοιες φόρμες στο πλαίσιο μιας αυξανόμενης τεχνολογικής πολιτισμικής ατμόσφαιρας όπου οι «τερατώδεις φιγούρες άλλων» διασταυρώνονται και συνεπώς μεταβάλλονται με τα σύγχρονα τεχνοπολιτισμικά τεχνουργήματα. Σε πολλά κείμενα επιστημονικής φαντασίας, κυρίως σε κείμενα πριν από το '60, τα τεχνουργήματα αυτά, τα οποία είναι συγχώνευση έμβιων όντων και μηχανών (με τα τεχνητά, μεταανθρώπινα σώματά τους), απέχουν των φυσιολογικών χαρακτηριστικών, επομένως δεν έχουν και φύλο ούτε μπορούν να συγκαταλεχθούν στα βιολογικά όντα ή στα προϊόντα τεχνολογίας. Αυτές οι μεταανθρώπινες

φόρμες δημιουργούν νέες πιθανότητες για την υποκειμενικότητα, που βρίσκονται πέρα από την ταύτιση με τον άλλο (Braidotti, 1996, Badmington, 2003, Hayles, 2003).

Όντας μη βιολογικά όντα αλλά ούτε μηχανές, τα «δημιουργήματα» αυτά αποσταθεροποιούν το status της εικόνας που αντιπροσωπεύει είτε τον Εαυτό είτε τον Άλλον. Αυτός ο τρόπος αυτός παρουσίασης εξαλείφει τις διαφορές διαβρώνοντας τις αντιθέσεις μεταξύ Εαυτού / Άλλου, τις οποίες ταυτόχρονα ανασκευάζει και υποστηρίζει. Σε αυτό που ο Μπωντριγιάρ ορίζει ως «καταστροφική διαδικασία» αυτή η αποκήρυξη της διαφορετικότητας λειτουργεί στο να προκαλέσει μια σειρά διαφορών πέρα από τη διαλεκτική οικονομία που υποστηρίζει η πολιτική ιδεολογία της ταυτότητας.

Στο πλαίσιο αυτό αναδύεται, όπως αναφέρει ο Μιλόγιεβιτς, «ένας ύπουλος ρατσισμός, που συνίσταται στην πίστη της υπεροχής του “ορθολογικού” τεχνικού πολιτισμού [...] σε σχέση με τις άλλες πολιτισμικές εκφράσεις» (Milojevic et al., 2003).

Αυτή η σύγχρονη θεοποίηση της τεχνολογίας είναι μια φαινομενικά ανώδυνη δοξασία που νομιμοποιεί ό,τι προέρχεται από τη «νέα τεχνολογία», μέσα από το μύθευμα της οποίας ανανεώνονται παλιές και συντηρητικές αξίες.

Αφ' ενός πρόκειται για μια *φαντασίωση* δυνατής συναλλαγής με μια «μηχανή» που θα μπορούσε να έχει όλα τα χαρίσματα, εκτός ίσως από το χάρισμα του να επιχειρηματολογεί διαφορετικά. Αφ' ετέρου, εκμηδενίζοντας την έννοια του «άλλου» (του δυνατού διαφορετικού), αφού ο άλλος αποτελεί όλο και περισσότερο παραλλαγή του ενός, το «διαφορετικό» εκμηδενίζεται.

Οι δυο προαναφερθείσες (κυρίαρχες και ιδεοτυπικές) δυτικοκεντρικές στάσεις έχουν επηρεάσει τη σύγχρονη σκέψη σε σχέση με τη «διαφορά» αλλά και με την ανεκτικότητα προς αυτήν: έτσι, είτε αποδεχόμαστε τη διαφορά αλλά δεν επιθυμούμε την «ενσωμάτωσή» της (οπότε δεν υπάρχει κανένα σημείο πολιτισμικής προσέγγισης), είτε επιβάλλουμε τα δικά μας πρότυπα (δηλαδή την καταστρέφουμε). Ο «κυβερνοχώρος» στην επιστημονική φαντασία, αναφέρει ο Κέβιν Ρόμπινς (Kevin Robins), προβάλλεται ως «εικονικό εργαστήριο προκειμένου να αναλυθεί η μεταανθρώπινη κατάσταση, συμπεριλαμβανομένης της σχέσης ανάμεσα στον νοητικό χώρο και το σωματικό άλλο». Εντούτοις, συχνά αυτό το «σωματικό άλλο» τείνει να εξαφανιστεί στα a priori κενά της ανυπέβλητης ανθρωποκεντρικής επιθυμίας (Farnell, 2000).

Στις ιστορίες επιστημονικής φαντασίας των Τζοάννα Ρας (Joanna Russ), Σάμιουελ Ντιλέινου (Samuel Delany), Τζον Βάρλεϋ (John Varley), Τζέιμς Τίπτρι (James Tiptree), Οκτάβια

Μπάτλερ (Octavia Butler), Μονίκ Γουίτινγκ (Monique Witting) και Βόντα Μακΐντυρ (Vonda McIntyre) εξερευνούμε την ενσωμάτωση σε κόσμους υψηλής τεχνολογίας, δηλαδή το μύθο για τις ταυτότητες και τα όρια, ο οποίος διαποτίζει τις πολιτικές φαντασιώσεις του τέλους του 20ού αιώνα (Haraway, 1991). Αναδεικνύεται ένας σύγχρονος «μεταμοντέρνος» πολιτισμός λίγο ως πολύ κοινός στους λαούς του Πλανήτη μέσα από τη χρήση των νέων τεχνολογιών και την προσφορά της παγκοσμιοποιημένης πολιτισμικής κοινωνίας, όπου θεωρείται στην ουσία διαφορετικός εκείνος που διανοείται να σκεφτεί «διαφορετικά».

Ενδεχομένως, όμως, η συνολική θεώρηση των cyborgs να μπορεί να μας βοηθήσει να βγούμε από τον λαβύρινθο των δυαδισμών, στους οποίους έχουμε εγκλωβιστεί, που σημαίνει ότι έχοντας τη δυνατότητα να κατασκευάζουμε και να καταστρέφουμε μηχανές, ταυτότητες, κατηγορίες, σχέσεις ή διαστημικές ιστορίες μπορούμε να επαναπροσδιορίσουμε τον τρόπο σκέψης μας για να ανθήσει ένας καινούργιος τύπος ανθρώπινων σχέσεων, γιατί «μόνο η διαπίστωση της ατέλειάς μας και η αναζήτηση της συμπληρωματικότητας μέσα στη διαφορά μπορούν να θεραπεύσουν τους ακρωτηριασμούς που έχουμε υποστεί και που δεν μας αφήνουν να είμαστε πλήρως άνθρωποι» (Haraway, 1991).

Αναφορές

- Badmington, N. (2003), “Theorizing Posthumanism”, *Cultural Critique*, 53. σ. 10-27
- Baudrillard, J. (1994), “Simulacra and Science Fiction”, *Simulacra and Simulation*, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Benthien, C. (2002), *Skin: On the Cultural Border between Self and the World*, New York: Columbia University Press.
- Braidotti, R. (1996), “Signs of Wonder and Traces of Doubt: On Teratology and Embodied Differences”, *Between Monsters, Goddesses and Cyborgs: Feminist Confrontations with Science, Medicine and Cyberspace*. London and New Jersey: Zed Books, σ. 135-152.
- Clastres, P. (1994), *Archeology of Violence*, translated by J. Herman, Semiotext(e), New York σ. 46-64
- Farnell, Ross (2000), “Attempting Immortality: AI, A-Life, and the Posthuman in Greg Egan’s *Permutation*”, *Science Fiction Studies*, 80, 29:1, σ. 69-91
- Hayles, K. (2003), “Afterword: The human in the posthuman”, *Cultural Critique*, 53. σ. 134-137

- Jackson, E. (1997), *Out There: Science Fiction Practice and Theory*, στο κεφάλαιο “The Critical Thinking of Samuel Delany”, U.California , Santa Cruz.
- Jameson, F. (1982), “Progress Versus Utopia; or, Can We Imagine the Future?”, *Science Fiction Studies*, 27, 9:2, σ. 148-158.
- Haraway, D. (1985), “A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology, and Socialist Feminism in the ...1980s”, *Socialist Review*, 15, 2, σ. 65-107.
- Haraway, D. (1991), *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, New York: Routledge, σ. 149-181.
- Hughes, J. (1995), “Aliens, Technology and Freedom: SF Consumption and SocioEthical Attitudes”, *Futures Research Quarterly*, 11(4), σ. 39-58.
- Κωνσταντοπούλου, Χ. (2000), «Αναφορά στην Έννοια και στις Όψεις των Σύγχρονων Αποκλεισμών», στον συλλογικό τόμο «Εμείς» και οι «Άλλοι»-Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα, Αθήνα: ΕΚΚΕ-τυπωθήτω.
- Ναυρίδης, Κ., Χρηστάκης, Ν. (1997). *TAYTOTHTES: Ψυχοκοινωνική συγκρότηση*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Pinsky, M. (2003), *Future Present: Ethics and / as Science Fiction*, Madison NJ: Dickinson University Press, London: Associated University Presses.
- Roberts, A. (2000), *Science Fiction*, New York: Routledge.
- Ronda, S. (2003), “Our Bodies, Ourselves, Technology, and Questions of Ethics: Cyberfeminism and the Lived Body”, *Australian Feminist Studies*, 18.40, σ. 45-55.
- Rossini, M. (2003), “Science / Fiction: Imagineering Posthuman Bodies”, παρουσίαση στο Gender and Power in the New Europe, the 5th European Feminist Research Conference August 20-24, 2003, Lund University, Sweden.
- Sim, S. (1999), *Critical Dictionary of Postmodern Thought*, USA: Bruner-Routledge.
- Stableford, B. (1987) *The Sociology of Science Fiction*, Borgo Press, U.K.
- Στενού, Κ. (1998), *Εικόνες του Άλλου. Η ετερότητα: Από τον Μύθο στην Προκατάληψη*. Αθήνα: Εξάντας-Εκδόσεις Unesco.
- Suvin, D. (2002), “Science Fiction Parables of Mutation and Cloning as / and Cognition”, *Biotechnological and Medical Themes in Science Fiction*, Edt. Domna Pastourmatzi, University Studio Press, Θεσσαλονίκη pp. 131-151.
- Thacher, E. (2000), “Fakeshop: Science Fiction, Future Memory & The Technoscientific Imaginary”, www.ctheory.net/text_file.

Toffoletti, K. (2004), "Catastrophic Subjects: Feminism, the Posthuman, and Difference", *thirdspace*, 3 (2), σ. 1-13